

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Pirmyn - į praeitį

2013-03-22

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Literatūra

AUTORIUS: Valdas V. Petrauskas

DATA: 2013-03

Pirmyn - į praeitį

Valdas V. Petrauskas

Kanados literatūros premijos: 2012

Kas be ko, su Sigitu Parulskiu būtų sunku varžytis net įgudusiems Kanados rašytojams, o juo labiau pradedantiesiems, tokiems kaip Kennethas Bonertas, kuris, kaip ir jo kolega lietuvis romane „Tamsa ir partneriai“, savo veikėjus pasirinko iš nedidelio Lietuvos miestelio, „mažyčio lyg adatos dūris taškelio Latvijos ir Lenkijos pasienyje“ (lyg nuo Obelių ar Dusetų, kurias, remdamasis *The Central Database of Shoah Victims' Names*, atkakliai vadina Dusatu), bet, gelbėdamas nuo holokausto, dar trečiajame praeito amžiaus dešimtmetyje perkėlė į tolimąjį Johanenburgą, Pietų Afriką, kur, deja, netrukus ėmė siautėti vadinamieji pilkmarškiniai, rudmarškinų ir juodmarškinų atmaina. Beje, autorius nei rafinuotu seksu, nei įmantriu siužetu nė iš tolo neprilygsta savo bendražygiui, užsibrėžusiam tikslą „išspausti iš savęs šlakelį gyvybės“, patirti kūrybinį orgazmą. Gal todėl, kad pastarojo „santykiai su knygomis labai panašūs į santykius su moterimis“, kaip jis pats prisipažįsta 2013-02-22 kalbėdamasis su „jauna žurnaliste“? O Kennetho Bonerto romano „Liūtų ieškotojas“ (*The Lion Seeker*) herojus pačioje užuomazgoje patiria tragišką *fasco* – gėdingai pašalinamas iš mokyklos, vien pabandęs užmegzti romaną su žavia, vos keleriais metais vyresne mokytoja.

Sigitą Parulskį ir Kennethą Bonertą sieja vienas vienintelis siekis – „praskleisti laiko uždaną ir pažvelgti į praeitį savo akimis“. Bet, pasak S. Parulskio, „blogai kalbėti apie knygą kaip ir apie moterį – nepatartina. Gali atsirūgti.“ Todėl šiukštu – apie „Liūtų ieškotoją“ daugiau nė žodžio, juo labiau kad romanas išėjo 2013 metais, o šio opuso tema – 2012 metų Kanados literatūros premijos. „Liūtų ieškotojas“ minėtinas tik todėl, kad jis tęsia daugelio praeitais metais premijuotų knygų tendenciją: prarastojo laiko paieškas – pačią garbingiausią Nacionalinę, arba Generalinio gubernatoriaus, premiją laimėjo romanas, gražinantis mus į XVIII a. pradžios Jungtinių Amerikos Valstijų pietus.

GG premija

✖ 2012 m. ją pelnė keturiolika įvairių meno sričių kūrėjų, rašytojų, dailininkų, vertėjų ir leidėjų, iš jų – dešimt moterų.

„Generalinio gubernatoriaus premija – tai proga ne tik įvertinti mūsų geriausias knygas, – pareiškė Jo Ekscelencija Generalinis gubernatorius Davidas Johnstonas, – bet ir atiduoti duoklę kanadiečiams, ugdantiems pasaulinės literatūros žvaigždes. Dėkoju visiems laureatams, savo žodžiu praturtinusiems mūsų kolektyvinę atmintį.“

Pagrindinę romano anglų kalba premiją laimėjo Linda Spalding, tris kartus buvusi Pirmąja dama, jos vyrui Michaelui Ondaatje įteikiant Generalinio gubernatoriaus premiją, o gaudama premiją už savo ketvirtąjį romaną „Pirkinys“ (*The Purchase*) savotiškai atliko Hillary Clinton vaidmenį. Varžydamosi dėl pirmosios vietos, ji nugalėjo Tamasą Dobozy, beje, apsakymų rinkiniu „Apgula 13“ (*Siege 13*) pelniusį Rogerso prozos rašytojų premiją ir finansiniu požiūriu nė kiek nepralaimėjusį (abu rašytojai praturtėjo 25 000 dolerių).

Savo meninėje ir dokumentinėje kūryboje L. Spalding gvildena moralines problemas. Laimėjusi dvi garbingas šalies premijas už dokumentinę apybraižą, skirtą lietuvei Birutei Galdikas, Kanados primatologei, Borneo saloje stebėjusiai orangutanų gyvenimą, romanu „Pirkinys“ atiduoda duoklę savo proproseneliui Danielui Dickinsonui, kvakeriui: 1798-aisiais, netrukus po Nepriklausomybės karo, Dickinsonas, mirus žmonai, pagimdžiusiai penktą vaiką, veda tarnaitę, našlaitę Rutą Boyd, kuri priešingu atveju būtų gražinta į prieglaudą, ir už tai kvakerių senolių tarybos ištremiamas iš bendruomenės, nes jo naujoji žmona – metodistė. Iš Pensilvanijos persikėlęs į Virdžiniją ir ten išsigijęs kelis akrus žemės, per varžytines išmaino arklį į jauną vergą Onesimą, ir tas pirkinys savotiškai nulemia tolesnį jo šeimos gyvenimą. Būdamas kvakeris, jis nepitaria vergijai, bet, kaimynų vergvaldžių spiriamas, naudojami vergų darbu, ir, teisindamas save, svarsto, kas paskatino jį pakelti ranką per varžytines ir nusipirkti vergą. Onesimas veikia laimi jo dukters Merės palankumą, bet užsitraukia šeimnininko sūnaus Bendžamino neapykantą ir žūva nulinčiuotas.

Romanas įdomus ne tik dėl gausybės įspūdingų įvykių, pirmųjų Amerikos kolonistų gyvenimo dramų ir tragedijų – rašytoja sukūrė ištisą galeriją išimenančių veikėjų portretų. Įdomu ir tai, jog 2011 metais Generalinio gubernatoriaus premiją irgi laimėjo romanas, kurio veiksmas nukeliamas į XVIII a. Jungtines Valstijas, tik į šiek tiek ankstesnius laikus, kai Tolimuosiuose Vakaruose siautėjo aukso karštligė, – tai Patricko DeWitto „Broliai Sisteriai“.

Kanadoje įteisintos dvi valstybinės kalbos, tad kita tokia pat premija skiriama romanui prancūzų kalba. 2012 metais ji atiteko Naujojo Brunsviko (New Brunswick) literatei France Daigle, rašančiai savita to krašto kalba, vadinama *chiac* – senosios prancūzų ir anglų kalbos mišiniu, pastaruoju metu itin jaunimo propaguojamu. Jos romanas „Dievaži“ (*Pour sûr*) originalus ne vien kalba, bet ir kompozicija: 1969 m. prancūzų rašytojas Georges Perecas užsimojo parašyti romaną „Dingimas“ (*La Disparition*), kuriame nebūtų nė vienos raidės „e“, o France Daigle užsibrėžė aritmetinį uždavinį: $12 \times 12 \times 12 = 144$ skyreliai po 12 fragmentų kiekvienas, viso labo 1728 pastraipos apie kasdienį vienos šeimos gyvenimą.

Autorė dešimt metų plyta po plytos mūrijo savo kūrinį ir už tai buvo įvertinta Nacionaline premija.

„Tai gana naujoviška knyga, aiškina rašytoja. Žmonės kartais labai domisi naujovėmis. Gal jie pasklaidys, paskaitys, norėdami pažiūrėti, kas tai per dalykas. Ir jeigu pajus tai, ką jaučiau aš, rašydama šią knygą, tai bus nuostabu. Vadinasi, darbas nenuėjo veltui.“

Ką gi, pasklaidykime tą 752 puslapių knygą, atsiverskime bet kurioje vietoje ir atsidurkime knygyne, kurio savininkas Tjeri, mažylių Etjeno ir Marianos tėvas, arba bare, kurio šeimininkė – Karmena, tų vaikų motina, ir pasiklausykime, ką šneka du klientai, aišku, *chiac'iškai*. O kiek mūsų laukia lyrinių nukrypimų filosofijos, botanikos, pažinimo mokslų temomis, kiek Freudo, Lacano ir net pačios France Daigle citatų! Tai ne šiaip sau knyga, tai išmaniai sukurtas labirintas, kuriame pats skaitytojas skinasi kelią, mėgaudamasis arba Tjeri šeimos, arba jų draugų bendruomenės istorija.

France Daigle prisipažįsta, kad psichologiniai, jausmų ugdymo ir panašaus tipo romanai jos nedomina. „Jeigu būtų pageidauta, kad parašyčiau ką nors tokia tema kaip, pavyzdžiui, vienatvė, man užtektų ir trijų puslapių!“ Todėl jos veikėjai klajoja iš vienos knygos į kitą, tiesiog džiaugdamiesi gyvenimu, tyliu laime.

Gillerio premija

✘ Vieną garbingiausių Kanados literatūros premijų – Scotiabank įsteigtą Gillerio premiją – laimėjo Willas Fergusonas, taip pat pretendavęs į Nacionalinę, romanu 419 (kaip gera, kad nereikia versti knygos pavadinimo!). Skaičius 419 turbūt ir Lietuvoje kai kam sužadina nelabai malonius, o kai kam ir labai smagius prisiminimus. 2011 metais Lietuvoje gana garsiai nuskambėjo istorija, kai Nigerijos piliečiai bandė apgauti lietuvių siūlydamiesi nupirkti jo fotoaparata. Tiesa, ši afera nepavyko: nepėsčias vaikinukas mikliai perprato apgavystę ir pasityčiojo iš nusikaltėlių, o vėliau internete išplatino jų atsiųstas nuotraukas su plakatais, palaikančiais Lietuvos krepšinio rinktinę. Deja, kai kas pakliuvo ant meškerės sukčiams, siuntinėjusiems maždaug tokias elektronines žinutes: „Sveiki, esu įkalintojo Nigerijos prezidento našlė, turiu banko sąskaitoje 3 milijonus dolerių, kurių negaliu išimti, nes išsyk valdžia atims, todėl noriu jums pervesti į sąskaitą, nes jumis pasitikiu, o jūs už tai gautumėte 20 procentų“. Tačiau jie prašomi pirmiausia sutvarkyti kai kuriuos popierius ir tariamai našlei pervesti kelis ar keliasdešimt tūkstančių dolerių. Taigi kai kam teko patirti ir tūkstantinių nuostolių. Vienas vyras į Nigeriją išsiuntė aukso dirbinių už 5 tūkst. litų, kitas – retą paveikslą. Visas savo aukas sukčiai rado pagal skelbimus internete. Nigerijos sukčiai pasidarbavo ir Kanadoje. Būsimasis Gillerio premijos laureatas nusigriebė dėkingą siužetą, meistriškai sukūrė šmaikštų romaną ir pelnė 50 000 dolerių.

Willas Fergusonas, kadaise buvęs garsus humoristas ir kelionių rašytojas, Japonijoje dėstydamas anglų kalbą išleido kelionių po Japoniją knygą ir satyrų rinkinį „Kodėl aš nekenčiu kanadiečių“, pastarąjį dešimtmetį pagarsėjo satyriniais romanais „Generica“ (2001) ir „Spanish Fly“ (2007), o 2012 m. trenkė „rimtą“ romaną 419, iš Kalgario perkeldamas savo veikėjus į nafta ir krauju paplūdusias Nigerijos miestų gatves.

Romanas prasideda eismo nelaimė, kurioje žūva Kalgario mokytojas pensininkas Henris Kurtis. Net policija iš pradžių nesuvokia, jog tai ne šiaip nelaimingas atsitikimas, nors nelaimės (ar veikiau nusikaltimo) vietoje apstu žmogžudystės (o gal savižudybės?) įrodymų. Šią mįslę bando įminti pagrindinė romano veikėja Laura, žuvusio mokytojo duktė. Naivi, nedrąsi tarnautoja, pamažu ištyrusi tėvo mirties aplinkybes, tampa nesutramdoma keršytoja ir atsiduria Nigerijoje, kur jos laukia gausybė kraują stingdančių nuotykių, susidūrus su vietine mafija, vergų pirkliais, Shell Oil sukčiais, maištininkais generolais ir korumpuotais pareigūnais.

Rogers Writers' Trust Fiction Prize

✘ Pralaimėjęs varžytuves su Linda Spalding, pelniusia Nacionalinę premiją, Tamasas Dobozy tapo nugalėtoju, su būreliu rimtų finalistų grumdamasis dėl prestižinio *Rogers Writers' Trust Fiction Prize*. Trylika tarpusavy susijusių istorijų apie Budapešto apsiaustį, vieną nuožmiausių ir ilgiausių Antrojo pasaulinio karo mūšių – tai Tamaso Dobozy apsakymų rinkinys „Apgula 13“ (*Siege 13*), kuriame atsiskleidžia keturiasdešimt šešių dienų siaubas, traumavęs jį patyrusius ir lydėjęs juos visą gyvenimą. Vienas apsakymas, įeinantis į šį rinkinį *The Restoration of the Villa Where Tibor Kalman Once Lived* („Vilos, kurioje kadaise gyveno Tiboras Kalmanas, atstatymas“) 2011 m. ne veltui pelnė ir O. Henrio premiją – jame meistriškai atskleistas žmogiškųjų vertybių žlugimas pirmaisiais sovietinės okupacijos metais. Kitų apsakymų veiksmas nukeliamas į vėlesnius laikus, į Kanadą, kur gimė ir baigė mokslus Tamasas Dobozy.

Vive le Québec libre!

✘ Tokiu šūkiu užbaigė savo kalbą Prancūzijos prezidentas Charles'as de Gaulle'as Monrealyje 1967 m. liepos 24 dieną, atvykęs oficialaus vizito į Kanadą, ir, deja, po tų žodžių turėjęs jį nutraukti ir skubiai grįžti namo. Po tos nesėkmės gana ilgam pašlijo abiejų valstybių santykiai. Žlugo ir abu referendumai, Kvebeko provincijai siekiant paskelbti nepriklausomybę ir atsiskirti nuo Kanados. Prancūzų kalba, ujjama iki Ramiosios revoliucijos (*Speak white!* – Kalbėk kaip baltasis!), šiuo metu yra viena iš dviejų valstybinių Kanados kalbų, dešimtys knygų tiek šalyje, tiek už jos ribų kasmet pelno aukščiausias literatūros premijas. Vienas žymiausių 2012 m. įvykių Kvebeko literatūroje – Jocelyne Saucier romanas „Lijo paukščiais“ (*Il pleuvait des oiseaux*), pelnęs net šešias literatūros premijas: Penkių frankofonijos kontinentų (*le Prix des Cinq continents de la Francophonie*) literatūrinę koležų (*le Prix littéraire des collégiens*), Prancūzijos ir Kvebeko literatūros (*le Prix littéraire France-Québec*), Kanados radijo skaitytojų (*le Prix des lecteurs de Radio-Canada*), le Prix Ringuet ir Monrealio knygų mugės lankytojų (*Grand public Salon du livre de Montréal / La Presse*). Labai retai kuri knyga pelno tiek premijų.

„Lijo paukščiais“ labai gražiai derinasi prie anksčiau išvardytųjų – dar vienas šuolis į praeitį, į XX a. pradžią, kai šiaurės Ontarijuje siautėjo gaisrai, nusiaubę visą kraštą ir nusinešę ne vieną gyvybę. Pagrindinė knygos veikėja, profesionali fotografė, vyksta ieškoti tų gaisrų liudytojo, atsiskyrėlio Tedo Bojčiuko, ir atklysta į giriose įsikūrusią bendruomenę, abejingą laikui ir įstatymams. Tie giriniai žmonės, deja, prieš kelias dienas palaidoję Bojčiuką, atsiskyrę nuo pasaulio, gyvena visų pamiršti, tačiau išsikovoję laisvę, laisvę-kalėjimą, kuriame jie tvylo kaip savo baimių ir paslapčių įkaitai. Įspūdingą prisiminimų, demonų ir šmėklų atmosferą, vaizdingai nupieštą romane, papildo mirusio Bojčiuko paveikslai, gaisrų pragare išgyvento siaubo liudijimai.

Amžinai jauni

✘ Monrealio didžioji knygos premija (*Grand Prix du livre de Montréal*) atiteko mums gerai pažįstamai rašytojai Marie-Claire Blais – jos romaną „Geismai“ 2000 m. išleido leidykla „Tyto alba“ (vertė Valdas V. Petrauskas). Skaitant premijuotąjį romaną „Jaunuolis be ateities“ (*Le jeune homme sans avenir*), nejučia kyla asociacijų su R. Gavelio „Jauno žmogaus memuarais“, kurio herojus, nors ir kitokių varžtų sukaustytas, irgi jaučiasi pasmerktas. Tačiau Marie-Claire Blais herojai, daugiausia jauni

marginalai, menininkai, intelektualai, nieku gyvu nesileidžia įveikiami, kovoja dėl būvio švelnumu, draugyste, solidarumu. „Jie pasiryžę maištauti, – aiškina autorė. – Įsiutę. Jaučiasi palaužti, tačiau trokšta gyventi bet kokia kaina.“

„Buvau užsibrėžusi parašyti trilogiją, – prisipažįsta autorė, pelnusi Monrealio didžiąją knygos premiją už šeštąjį romanų serijos tomą „Jaunuolis be ateities“. – Bet supratau, kad nevalia sustoti. Kad trys pirmosios knygos – tai tik pradžia. Tai, kas vyksta mano knygoje, vyksta visur. Ir Paryžiaus gatvėse, ir Naujojoje Anglijoje. Tokių jaunuolių pilna visame pasaulyje. Mes matome juos, ir jie stebi mūsų gyvenimą.“

✖ Romanas „Jaunuolis be ateities“ prasideda lemiama jau seniai pažįstamų knygos herojų gyvenimo akimirka: rašytojas Danielis nestygsa ištrigęs oro uoste, vunderkindė Flerė priversta griežti gatvėse, o Pelenius nesiryžta keltis iš lovos ir prisidėti prie savo bičiulių transvestitų. „Jų mintys nerimsta, – aiškina autorė. – Jie suvokia savo pašaukimą ir trokšta imtis didžiųjų darbų.“

Peržengusi į aštuntą dešimtį, rašytoja gerai prisimena audringus Kvebeko laikotarpius, septintąjį ir aštuntąjį praeito amžiaus dešimtmečius, nes niekada nesilaikė nuošaly nuo visuomenės judėjimo. Arabų pavasaris, riaušės Londone, studentų neramumai Kvebeke? „Tai atgimimas, kurį stengiuosi aprašyti, – sakosi ji. – Esu optimistė. Suprantu, kad šiuo metu esama kažko teigiama. Maištauti sveika. Maišto grožis...“

Grįžimas prie ištaku

Garbingą Robert-Cliche premiją laimėjo Judy Quinn pirmuoju romanu „Hanteris nuskendo savo noru“ (*Hunter s'est laissé couler*), kuriame piešia impresionistinį ir sąmoningai neišbaigtą niekam nepažįstamo žmogaus portretą. Airis, našlaitis, užaugęs Kvebeko mieste, jaunystės meilės sužeista širdimi, Antrojo pasaulinio karo metais Hanteris buvo eskadrinio minininko mechanikas ir 1943 metais vokiečių povandeninių laivų panosėje lydėjo laivų vilkstinę per Atlantą. Stengdamasi įkvėpti gyvybės tam praeities vaiduokliui, Hanterio dukraitė dėlioja padrikus jo draugo, bendražygio ir britų armijos dezertyro, prisiminimus. Karas – tai patirtis, ir jeigu nepaguldai galvos, lieki paženklintas lyg įkaitinta geležimi.

Kasmetę Kvebeko bibliotekų premiją laimėjo Samuelis Archibaldas kūriniumi „Arvida“, kurio neįmanoma priskirti jokiam žanrui: autorius paprasčiausiai pavadino jį „istorijomis“ – yra ten žūklės istorijų (nors iš tikrųjų tai medžiotojų istorijos), vaikinų istorijų, neatlieptos ar pernelyg gerai atlieptos meilės istorijų, išprievartautų merginų ir šelmių berniokų istorijų, bet daugiausia – šeimyninių istorijų. Knygoje jų penkiolika, pasak autoriaus, „šurpių ir juokingų“, kitaip sakant, šiupinys, paruoštas Marcelio Prousto metodu. Tik čia svarbiausią vaidmenį atlieka ne kriauklės pavidalo kepinukas, vadinamas *madeleine*, bet grynai amerikinis produktas, perkamas „McDonald's“.

Arvida, gimtasis autoriaus miestas, skamba idiliškai, tarytum „Šiaurės Eldoradas, amerikinė svajonė, atsidūrusi vos už kelių tūkstančių kilometrų“. Tačiau tai garsinė apgaulė: Arvida – tiesiog nykus pramonės miestas, pavadintas inicialais to paties Arturo Viningo Daviso, apie 1925 metus atidariusio toje vietoje aliuminio gamyklą.

✖ Kitoje istorijoje jau beveik pensinio amžiaus miškininkas prisimena nerūpestingą ir vėjavaikišką jaunystės kelionę į Naująją Škotiją.

Ir panašiai. O argi garsingieji Balzako herojai, klaidžiojantys jo šedevrų labirintais, buvo kuo nors ypatingi? – klausia Samuelis Archibaldas.

Savotiška premija kasmet skiriama geriausia romanui, parašytam už Kvebeko ribų (*Roman hors Québec*). 2012 m. ją pelnė Delphine de Vigan romanu „Niekas neužstoja kelio nakčiai“ (*Rien ne s'oppose à la nuit*). Autorė mums jau pažįstama: 2011 m.

leidykla „Alma littera” išleido jos knygą „No ir aš” (iš prancūzų k. vertė Jonė Ramunytė), bestselerį, kurio 2008 m. parduota 400 000 egzempliorių.

Apdovanotoji knyga pavadinta romanu, bet iš tikrųjų tai prisiminimai apie autorės motiną, mirusią 2008 metais. Šioje knygoje autorė bando „praskleisti tamsą, užklojusią šeimos paslaptis”, atkurti tragišką motinos, mįslingos ir trapios moters, baigusios gyvenimą savižudybe, praeitį, kruopščiai rinkdama liudijimus, dokumentus, nuotraukas. Skaidria nuotaika ir nepakartojamu stiliumi knyga iš dalies primena Čilės rašytojos Isabel Allende’s savotišką šeimos sagą „Paula”.

Pasak prancūzų poeto Mallarmé, viskas, kas atsitinka pasaulyje, galų gale atsiduria knygoje. Tikras gyvenimas, pagaliau atskleistas ir išryškintas, vienintelis ir ištis išgyventas gyvenimas – tai literatūra, jam pritaria Marcelis Proustas.